

itt volt hát az ideje, hogy egy avatott csoport — ha másodlagos terméként is — hozzálasson a mesegyűjtéshez. Mert ha végét járja is a mese, azért ma még feltárható a mesekincs, csak gyűjteni kell. Holnap azonban, amikor a mai idős nemzedéket fölváltják a fiatalok, nemcsak ők maguk hagyják ott a falut, és vándorolnak ki idegen országokba is a modern élet után, hanem lehervad szájukról a népmese is. A hátralevő, nem éppen hosszú időt kell tehát jól kihasználni. És éppen ezért annyira értékes Penavin Olga és társainak hézagpótló munkája.

KOLOZSI TIBOR

A SZÜLŐFÖLD VONZÁSÁBAN

DUDÁS KÁLMÁN: *Sugaras evezőkkel.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Dudás Kálmánról sokan megírták már, sokszor elmondtuk róla, hogy Bácska költője. A mi költőnk tehát, a szónak abban az értelmében is, hogy az egyetemes emberi nála úgy jelenik meg a szűkebb haza világának közegében, hogy poézisének jelleget ad és forrása is egyben. Megérdemli hát, hogy új kötete alkalmából pályáját s költészetét a hozzánk tartozónak kijáró figyelemmel mérjük föl.

Először *Vád helyett* című kötetével vonta magára az avatottak figyelmét. A Magyar Csillagban Takáts Gyula (1942. április 1.), a Láthatárban Juhász Géza (1941. augusztus) méltatta. S mindketten megbecsülő örömmel, mert erőteljes tehetséget éreztek ki verseiből, s mert úgy látták, hogy Dudás — mint Takáts Gyula írta — »Távol áll az elvakult fajimádat üres szölamaitól.« Fontos minősítés ez, szép jel egy költő fölött egy tébolyra hajló időben, s értékének külön rangot ad, hogy nem akarhol, hanem Illés Gyula folyóiratában öltött formát. »Legvonzóbb vonása az — mondta Juhász Géza —, hogy nem veszti méltóságát, nem toporzékol, nem tajtékzik, nem uszít...« A jobbak bizalmának folytonosságára való, hogy a harmadik Dudás-kötetről, az *Egy marék földről* Csorba Győző már egy tehetségeiben gazdag nemzedék nevében írta le a minősítést: »Dudás ezzel a kötetével nemzedékünk jelesebb költői közé emelkedett.« (Sorsunk, 1944. szeptember.) Ez a bírálat azért is fontos, mert itt fogalmazódik meg először az a föllismerés, hogy Dudás tájversei nem fényképek, hanem a költő ügyeinek és magatartásának kifejezői is: »A táj nem pusztá táj a költő szemében, több: sorsunk részese, örömeink, bánataink osztályosa, mely velünk küzd, szorong, reménykedik.« Fölfigyelt Csorba Dudás szociális érzékenységére is, ami nem volt kivételes adottság az akkori magyar lírában, de éppen ezért számíthatott nyereségnek eredeti módon szólni a vonatkozó témákról.

E sokat ígérő fogadtatás után a szerves folytatás, a fokozatos kibontakozás várható fejleményei elmaradtak. Dudás 1948 őszén Magyarországra költözött, s ott jugoszláv kapcsolatai miatt börtönbe került. Életének ez a mostoha fordulata kihatott költészetére. Az igazságot kendőznénk el, az életmű nagy hézaga maradna magyarázatlan, ha elhallgatnók, hogy a szülőföldből való kiszakadás és a börtön a költőt termő gyökeréről szakította le. Pontos volt annak idején, Dudás új jelentkezésekor Herceg János

sejtése, hogy »a szülőföldtől való elszakadásba Dudás Kálmán, az ember, beleroppant.« (Magyar Szó, 1961. december 10.) Az életnek ezt a megroppanását természetesen Dudás költészete is megsínylette. Elég beszédes jele ennek az, hogy az 1944-ben megjelent *Egy marék föld* után tizenhét évnek kellett eltelnie, míg *Szederillat* címmel ismét kötettel jelentkezhetett.

Hogy mi történt ezalatt, arról a versek keveset beszélnek, ha igen, át annyira elvontan és áttételesen, hogy az életrajz tényeit belőlük nehéz volna kiolvasni. Pedig jó volna tudni, hogy a meggyőződését, a költői méltóságot és őszinteséget, az alkat törvényeit mindig olyan komoly szigorral őrző és betartó Dudás milyen konfliktusokat élt át a zsdanovi esztétika uralma közepette. Esete nem egy a sok közül, kisebbségi sorból kinőtt költő lévén, sajátos tanulságokat kínálhatna. Ezek híján és kötelességünk szerint csak a publikációkra figyelhetünk. S ezen a síkon a *Szederillat* előtti másfél évtized a műfordító évtizede. Elkikor ülteti át Dudás magyarra többek között Miroslav Krleža *A Glembay család* című regényét (1955) és *A Glembay Ltd* című drámáját (1958), Jeszenyin, Ivan Goran Kovačić, Desanka Maksimović, Gustav Krklec, Vasko Popa és más eszázadi orosz és jugoszláv költő több versét, Dobrica Ćosić és Oskar Davičo egy-egy regényét, s ő adja a magyar olvasók kezébe a *Klasszikus jugoszláv elbeszélések* eddig legszebb gyűjteményét is. (1958)

Bizonyos, hogy ez a műfordítói működés nem független a költő elnémulásától, de a kényszermunkától kezdettől különbözött. A gályapadot ő híddá változtatta, s ha tudjuk, kiket fordított, teljesítménye annál nagyobb figyelmet érdemel. Több szempontból is. Először azért, mert a jugoszláv irodalom magyar tolmácai között Nagy Lászlóig igazi költő elég kevés akadt. Elég Shakespeare, Baudelaire s a modernebb angolok és franciák fordítóira (Petőfi-re, Aranyra, Babitsra, Tóth Árpádra, Szabó Lőrinc-re, Illyésre, Rónay Györgyre, Nemes Nagy Ágnesre) gondoljunk, hogy az egyenetlenség kitűnjék. Hogy a fordító igazi költő legyen, és a nyelvet is tudja, arra a jugoszláv művek fordítói között viszonylag kevés a példa. Dudás Kálmán ezeknek a neveseknek egyike. S ha még azt is számba vesszük, hogy nemzedéke nagy költőhöz, például Ivan Goran Kovačićhez szoros emberi kapcsolat fűzte, hogy maga is részese volt annak a világnak, amely jugoszláv költőtársait nevelte, s hogy a modern érzékenység kifejezésére a magyar lírát fölkészítő Nyugat-nemzedék vívmányait első kézből kapta s érlelte sajátjává, akkor értjük igazán, mért válhatott Dudás a hírdépítés szerepére különösen alkalmassá. Arra a szerepre, amely néhány hónappal ezelőtt meghozta számára a méltó elismerést: a Szerb PEN Club díját. Ennyit a hírdépítés esztétikai oldaláról.

A másik, a történelmi-politikai funkció legalább ennyire fontos. Igaz, hogy a költőnek, egy egész irodalomnak pedig (különösen, nem a hídszerép az elsőrendű dolga, hanem hogy hitelesen kifejezze önmagát s a világot, amelyben él, s amelyet képvisel. Nagykorúságának is szinte mértéke ez. Csakhogy a jugoszláviai magyar irodalom csak napjainkban kezd nagykorú lenni. S hogy eddig juthatott, annak nehéz föltételei voltak. Föltétele volt, hogy létének önmagán túlmutató értelmét, magyarok és jugoszlávok egymás iránti megbecsülését szolgálva, bizonyítani tudja. A műfordítás választást is jelentett, vállalását annak, amiből a vállaló szándékaira is következtetni lehetett, s ilyenformán az erkölcsi-szellemi alapozás részét képezte. S ha a Bácskából elszármazott Dudás Kálmán Budapestben mutatta föl Krležát vagy Ivan Goran Kovačićot, annál meggyőzőbben demonstrálta a fölnevelő szellemi közösség szándékait, orientációját. Dudás tehát Budapestben is reprezentált bennünket. Budapestben a magyar írói társadalom előtt. S talán nem szorul részletezésre, hogy az ellenségeskedés idején odaát mit jelentett ez a híd. Az egymásra utaltság s az egymás megbecsülésének valóságélményét közvetítették ezek a műfordítások. Egy önérzetes, de sokszor hamisan informált népnek ezek mondták el a legmeggyőzőbben, hogy a Drávától délre milyen népek élnek, miként éreznek és mit akarnak. Most, amikor az önkifejezés gondja annyira elfoglalja a jugoszláviai magyar irodalmat, a hídszerépnek erre a történelmi jelentőségére is illik emlékeznünk.

S nem csupán az illendőség miatt, hanem szakmai kényszerből is. Hogy magyarázhassuk: mi képesítette Dudást a kiszakadás és a börtön traumái közepette költészetének regenerálására? Az elsőrendű ok bizonyára alkati természetű: jellemének ereje, érzésvilágának egészsége. De a másik ok, amely az előbbieket működését lehetővé tette, a műfordításban terepére lelt szolgálat öröme. Az értelmes munka tudata. Hosszú távollét után, mikor az Életjel meghívására ismét megjelent közöttünk, *Vallomás és ars poetica* címen elmondott bevezetőjében erről a műfordítói szerepről külön is szólt. Ekkor mondta: »Sokan önfecsérésnek tartják a műfordításra fordított időt. Pedig nem az. Én kora ifjúságom óta hivatásnak éreztem. Hídverésnek a nemzetek kultúrája között. Andriói hidak nélkül, vallom, (...) nincs jó közlekedés a megbolydult világ népei között. (...) Nem is szólva arról, hogy volt időszak, amikor csak műfordításban hallhattam és hallathattam hangomat. Válságos éveken segített át az irodalom gyakorlásában a műfordítás. Felejthetetlen emlékü mesterem: Szenteleky sugalmazására kezdtem, s vállaltam később is, mert *szolgálatot* láttam benne.« Tudjuk, hogy az »andriói hidak« szerepéről vallott gondolat nem új, de vállalásának gesztusa, a szolgálat egyensúlyozó funkciójának hangsúlyozása már Dudásra valló adalék, s tényével a kritikusnak is számolnia kell.

Volt ugyanis korábban Dudás költészetének egy igen erőteljes szólama, a szociális érzékenység ihleteit objektíváló. Az emberpiacon, árokparton tökmagot majszoló szegények képviselőjében nyilatkozott e versekben Dudás, s mert a nacionalista mámor közepette, annak ellenében tárták föl ezek a versek a nábobí Bácska elintézetlen nagy gondját, az álegység mögött rejlő végzetes konfliktusok fájdalmas tényeit, feszítőerejük megérdemelt figyelmet keltett. Hogy 1945 után a szociális érzékenységnek ez a szólama elnémult, az természetes, hiszen a történelem lezárta az évszázados pert. De az föltűnő, hogy ezzel együtt a közéleti jellegű témák általában hátrább szorultak, s csak megszürtetben, áttételesen jutottak szóhoz. Még azok a bizonyára életre szóló élmények is, amelyeket az igazságtalan börtön viselése teremtett. Megeshet, hogy egy bőkezeű szerkesztés majd ilyen művekkel is meglepi az olvasót, de addig azt kell hinnünk, hogy az 1945 előtt olyan aktív és robusztus közéleti hajlam épp a műfordításokban megvalósuló szolgálatban talált rá lehetőségeire. Igazolni lehetne ezt a lefordított művekkel, de azzal is, hogy a népek közeledésén olyan őszinte meggyőződéssel munkálkodó Dudás politikai aktivitása a mai magyar társadalom központi kérdéseivel korántsem szembesül olyan szenvedéllyel, mint elődeié és társaié, akikhez verseikkel is igazolható rokonszeny fűzi.

Tévedés volna ebből arra következtetni, hogy e folyamat során a lírikus Dudás szegényebb, félszegebb lett. 1961-ben, *Szederillat* címen megjelent válogatott verseinek kritikusa a tájversek elmélyüléséről, a sajátos hang érettségéről s a gondolatosság előretöréséről adnak hírt. (Simon István. Kortárs; Várkonyi Nagy Béla. Jelenkor.) S okkal. A valóság köldökzsinórját Dudás sohasem engedte el. De a fejlemények mégsem problémamentesek. Különösen nem, ha legújabb kötetének tanulságaival is számolunk. Ez a gyűjtemény az 1961 óta írt versek foglalatla, tehát már a magyarországi magyar irodalomban is akklimatizálódott költő természeté hozza. S feltűnő, hogy ezek a versek, e versek túlnyomó többsége — amennyiben vers verstől anyaga szerint elhatárolható — még mindig Jugoszláviához kötődik. S nemcsak Vajdasághoz, a szűkebb hazához. Van, amelyik Meštrović szülőfaluját idézi, van, amelyik Ivan Goran Kovačić emlékéét, másik a plitvicei tavakat, egész ciklusok születtek az Adrián s fűződnek az adriai szigetvilághoz; s persze a szülőföldhöz, a szülőfaluhoz és Szabadkához is jó néhány.

Ezek alapján, enyhe kajánsággal, azt hihetnénk, hogy Dudásban a költő csak jugoszláviai útja során van igazán elemében. Am aki tudja, hogy élmény és versírás között milyen bonyolult a kapcsolat, az nem mer elméletet konstruálni az ilyen látszatokból. Annyi azonban bizonyos, hogy Dudás elsősorban az itt, nálunk támadt élményeket igyekszik verssé érlelni, ezek erejét érzi kényszerítőnek s bizonyára termékenynek is.

S ez nem a költő magyarországi helyzete miatt fontos számunkra, hanem azért, mert Dudás költői alkatának leglényegesebb vonásáról vall. Nevezhetnénk ezt hűségnek is, de féltő, hogy az esztétikai forrást nem ismernék el benne azok, akik erkölcs és poézis kapcsolatát egyre lazábbnak érzik. Jobb tehát kohéziós kézségnek mondani. Olyan adottságnak, mely évtizedek távolából is az eleven organizmus érzékenységgel őrzi emlékeit: kapcsolatát őseivel, akikről a munka s a helytállás erkölcsét örökölte, tanulta (*Osszefüggések*); a kicsikövevek csöndjével és rigófütty-viháncolásaival; emlékszik a búza s a gyümölcsök jó szagára (*Kora nyár*); gyermekkori jó pajtása apjának megszegyenítően szegényes temetésére (*Hazai hármás ének*); Ivan Goran Kovačić szemének okos fényére (*Mécses*); a Pallics fölött »kékarany sál«-ként lebegő dallamra (*Palics*); messzefüggő ölelések melegére; a nap, a tenger, a Neretva csodájára.

Emlékszik — írjuk, s azért ismétéljük ezt nyomatékkal, mert Dudásnál az emlék sohasem a melankólia reflexszerű gépiességével ködlik föl, hanem a megtartásra törekvő szándék integritásörző szenvedélyével. Még akkor is, ha szigorúan tárgyyszerű képekben végzi a rögzítés műveleteit. Semmi kétség: Dudás múltat rögzítő verseiben a Proust által fémjelzett modern érzékenység egy változata dolgozik. És az sem kétséges, hogy ez a törekvés tudatos. A múlt idő megkötésének óhaja ilyen tételes közvetlenséggel ölt alakot például *Érintő* című versében:

Játékosabb vagy mint szerelmes delfinek,
fegyelmезettebb mint a ciprusok.
E csupafény palástot rádadam,
rögzítsen így mi ujjaink közt elzizeg,
veszítsen így mi menthetetlen elzuhog.

Még világosabban igazolja a látvány rögzítésének prousti szándékát *Madár* című versének ez a szépsége miatt is figyelemre méltó részlete:

Madár

repül egyenletes ütemben.
Farktolla még talán a nyárban
de csőre már az őszbe váj
s nem éri el a csillagot —
Ez kényszeríthet úgy ügyelned?
Sokszorozottan így vagy ott,
a prousti pillanat ha vár.

Van ennek a pillanatmegkötő törekvésnek egy mélyebb indítéka: az a haláltudat, amely egyben-másban Kosztolányi halálélményével tart rokonságát. A Kvarner sziklavilágától búcsúzóban, a száguldó vonat ütemére lüktető ritmus ízeiben az elmúlás, az omlás, a sziklaéleken zúzódo percek elvesztésének képbén, zenében sodródó mozzanatai végül a halál felé való nagy utazás, az Idő múlásának folyamatává súlyosodnak. (*Búcsú szikla-élen*) A lejtő gyalogútján föltűnő, majd eltűnő fehérruhás parasztlány s a tengerjáró nagyvilági démona is a távolba révedő költő képzeletében abba a végső síkba billen át, ahol a két kép kiáltó ellentéte a semmiibe oldódik. (*Találkozások*) S ez a végső esély fölrémlik még sok más jelenés, látvány záróakkordjaként is. Különösen az ifjúságra emlékező versekben. Fölrémlik nosztalgikus, fölrémlik filozofikus változatban, de sohasem azzal a rémülettel, amellyel Kosztolányi idézgette a halált. Dudás elmúlásérzéseit a sztoicizmus bölcsessége lengi be. Ez érezi be azokat a képeket, amelyeket gyöngéd kézzel illeszt a jelenségeknek mélységet adó elmúlás keretébe. Ez békíti meg a nagy szépségek elérhetetlenségének gondolatával, ez óvja meg attól, hogy boldogságra, fényre fogékony szomjúsága lihegő hajszává fokozódjon. A *Fedélzeti vázlatok*, *Aranykő* című darabja önmagában is elég volna, hogy e képességek jó költői lehetőségét bizonyítsa. De egyelőre nem a versek értékéről, csak a hajlamok s a világkép természetéről beszélünk.

S magát az élménytípust már csak azért sem volna helyes túlértékelni, mert a nosztalgikus elmúlástudat, ha vannak is poétikus megnyilatkozásai, lényegében természetlenebb élménytípus, mint az a haláltudat, mely a létezés intenzív átélésére s az önalakítás felelősségére kényszerít. Proust vívmányát az tette elévülhetetlenné, hogy az emlékezés nála az atombontás bőségével hívta elő a létűnt idő birodalmának irdatlan gazdagságát. A líra sűrítő természete nem kedvez az ilyen eljárásnak, s Dudás valóság-rögzítő hajlamát is csak motiválja az elmúlástudat gyökerén nőtt liraiság. Lényegét korszerűbb adottság határozza meg. Föltűnő ugyanis, hogy Dudás nemcsak ifjúsága, nemcsak gyermekkora süllyedő emlékeit igyekszik őrizni és rögzíteni, de jelene eseményeit is mindig a jelentős dolgoknak kijáró figyelemmel igyekszik versbe fogni. Főleg az utazásai során eléje toluló képeket, a természet s az ember emlékezetes megnyilatkozásait. A fényben lobogó leánderek háttéréből feltündöklő pompás asszony látványát például a *Dél, párduccal* című kis versében; a szigeteknek azt a pillanatát, amikor éjjeli leplüket éppen levetik (*Szigetvilág! Szigetvilág!*); a lokrumi éj tücsökzenéjét azon a ponton, amikor a lét kereteit teljesen kitöltő, sőt szétfeszítő teltséggel szól (*Lokrumi éj*); a Palicsi-tó déli csöndjét s benne annak esszenciáját, amelyet az élettől remélt. (*Palics*)

És ezzel Dudás költészetének kulcskérdéséhez értünk: tárgyiasságának természetéhez. A kivételes pillanatokra szegeződés ajzott ihlete önmagában az »impresszionista esetlegesség« bizonyítéka is lehetne, s így Dudás tájírója merő anakronizmus. Nincs itt terünk érdemben szólni arról, amihez érvet több, Kosztolányiról, Tóth Árpádról szóló tanulmány is kínál, vagyis arról, hogy az »impresszionista esetlegességek« sokszor mennyivel tartalmasabb mondanivalót fejeznek ki, mint a szándékolt okoskodás. Dudás esetében is, már az előbbi példákban is észrevehettük, hogy a világból kiszűrt látvány s a kivételes pillanat alkalmát az átélés milyen intenzitásával, milyen magas igénnyel avatja lényegét példázó eseménnyé a költő. Simon István vette észre, hogy Dudás tájverseiben van valami látomászerű. Valami, ami túlmutat a jelenségen, amelyet a vers idéz, de nem úgy, hogy mitizálja azt, hanem úgy, hogy átizzik rajta, alkatába itatódik. *Utazás* című verse például nem más, mint az utazás rendkívüli állapotának elemzése: a jelenségeket merészen összekapcsoló, a korrespondenciákra képesítő ihlet tér és idő fölé emelő hatalmának megidézése. Annak a hatalmasnak, amely old és összesít, kibontja a perc távlatait, s *átsüt a jelenségeken*. Ars poetica értékű megnyilatkozás ez: a Dudás tájverseiben érvényesülő szándék tömör foglalata. S ha föllapozzuk az említett verseket, tapasztaljuk, hogy egyetlenül bár, de megvalósul bennük a kitzított cél. Figyeljük csak meg például a már többször említett *Palics* című veranek ezt a látszólag céltalan képszővevényét:

Kavics se zizzen, lomb se. Vesztég
a túlsó part is: sása alpár
nagy párna most a rest neszeknek,
szél fodra míg e parttalan nyár
fényözönébe eltüremlett;
mint anyakar ha féltve dajkál,
mert már-már szendereg a gyermek,
sugár se ringatóbb e karnál:
őrzi a tó a déli csendet.

Parányi felhő, kékarany sál
fölte dallamot lebegtet.

Csak állsz, és része vagy e csendnek.

Bizony nem a tájjal összehangoló, mindent összemósó zeneiség révén ölt itt formát a költőt a látvány részévé avató átlényegülés, hanem elemzés révén, mely a táj áhítattal szemlélt, óvó teljességét a féltés árnyával erezi, hogy előkészítsen a záróstrófához, melyben együtt jelenik meg

az élet teljességét igénylő ifjúság emléke s annak sugalma, hogy ez az igény bizony nem teljesült. Talán nagyon is bonyolultan formálódik ezért a tájkép, de bizonyos, hogy inkább a baudelaire-i s a Szabó Lőrinc-i intellektualitás mintájára, mint az impressziókat ledér ötletszerűséggel összefűző hangulatversek módszerével.

De itt van a külsőre szimpla »élményvers«-nek tetsző *Szigetvilág!* *Szigetvilág!* című költemény. Földézi a sziget hajnalra kelésének pillanatát, s aztán reflexiószerűen fejezi ki a vágyat:

Ó, hogyha terheket letéve
s feledve évek zátonyát,
e szigeti halászkok közt csak egyszer
venne a tenyerére
kedved szerint
az élet egy hosszú hosszú nyáron át!

Önmagában bizony nem adna sokat ez a megnyilatkozás, de ahogy a hozzá vezető strofákban a sziget életmozzanatai lüktetni, fényleni kezdenek, a szín és a mozgás gyöngyöző harmatosságában, a tündöklő rugalmasság szellemi derűt és vegetatív örömeket, jó ízeket elegyítő ajzottságában, a magas fokú létezés, az egzisztálás lehetőségét mint megélhető, mint lehetséges esélyt tudja Dudas megérezkíteni. S hogy egészen a már idézett strofáig a valóság közegeből koncentrálja ezt az emberi érdekű szuggesztiót, hitelet biztosítja. Hitelesíteni tudja azt a nem divatos meggyőződést, hogy az ember boldogságra termett, a világ otthona, közege a boldogságnak, s az ember képes reá, noha ő, Dudas Kálmán részese már alig lehet.

Miért volna ez alábbvaló teljesítmény, mintha valaki a lét iszonyatáról közlő találó képeket? Dudas hiteles tud lenni a boldogság jelképei előtt is. S nem azért, mert a vers végén formát ölt az idillből való kirekedtség sajgó érzése, a helyzettudat józansága, hanem azért, mert az idillben tündöklő fényes esszencia már önmagában is, a záróakkordokkal pedig különösen jelzi azt a feszültséget, amelyben a mai ember édentől való távolsága s az édenre való szomjúsága egyszerre fejeződik ki. Aligha kétséges, hogy ennek a hitelességnek is a tárgyiasság a záloga. Az, hogy Dudas nem ráhangolja a világ dolgaira, mozgására a maga érzéseit, azok dinamikáját, hanem kiszabadítja belőlük a bennük rejlő s embernek való jelentést.

S nemcsak az idézett versre áll ez. Dudas mámorea ritkán zengi túl a jelentést, többnyire ilyen intellektuális fölismerő, a jelenségen átsugárzó, jelentéskiszabadító műveletből fejlődik. Ha megejti, szívében üti egy táj, egy benyomás, nem omlik el a hangulat mámorában, hanem a kifeszült húr módján lesz fogékonyabb s látása élesebb. A meginduló áramlásban, mint a reggeli fényben, frissen, szikrázva izzik föl az értelem is és keresi, kicsikarja az önkifejezés nyelvi eszközeit. Nem mindig teljes sikerrel, de az föltűnő, hogy többnyire nappali világításban érik Dudást az ilyen szerencsés pillanatok, s az is, hogy ha alul marad, inkább bonyolultságokba gabalyodik, mintsem szimpla hangulatiságra hagyatkozna. A dolgok jelentést közvetítő erejében még kudarcai közben is jobban bízik, mint a zeneiségben. Kísért is nála a versszerűtlenség veszélye. Mintha félne bravúrozásra is képes hajlamától. Mintha prózához közelítő szigor a játék örömetől is eltántáná, noha tudja — beszél is róla —, hogy a költő homo ludens is, nemcsak felelős elme.

Ez a tendencia engedi mind nagyobb térhez a sűrítésnek azt a változtatást, amely a gondolatot szívesen közli absztrakciókban. Olykor az életszerűség, a természetesség rovására is. *Szólal két fa* című versének egyik részletében például így lesz nehézkessé, sutává, magyarázkodóvá ez az elvontság:

Hogy térdpelnek itt a szűziség
szimboluma, a zárt kagyló fölé,
a birtoklás mi megszeppent jogával
s mily elveszetten: azt csak én tudom.

Szépapját idézve, aki jobbágyként talán ura ellen lázadva szökött Bácskába, ilyen sorokat ír:

így rontott kényurára tán,
mert daca túlforrt a tőrésen...

(Egyre fényesebb)

És idézhetnénk ilyen poézisrontó sorokat az igen fontos *Mécsesből* is, ahol az Ivan Goran Kovačićhoz fűződő barátságának emlékeit nem tudja hibátlanul a halálhír hallatán támadt megrendültség, a baráthoz beszélés nyelvére váltani. Noha helyenként ilyen remek találatokkal tudja összekapcsolni a Goran szavait idéző részleteket s a maga fájdmáról tudósító vallomást:

S nyúlok is válla felé: — Mit írtál? — mint annyiszor, kérdem,
és mintha hallanám: — Csak karcolás a horvát parlagon.

Tízéves hangot tart a dült ideg, s megroggyan mégis a térdem:
íker teher a veszteséget mérnem s emléked tartanom.

Mindezekből önkéntelenül kínálkozik a konzekvencia: Dudás számára a kivételes pillanattá jelentékenyülő élmény, a látvány tárgyi valósága az érzékletesség s ennek révén a hiteles líraiság legjobb biztosítéka. S ha ez így van, akkor egyszerre megértjük, miért éppen az utazások során kerül ő igazi elemébe. Bizonyára azért, mert a mindennapi dolgok megszokott világából kiszabadulva zavartalanabban adhatja át magát a szemlélődés alkalmainak, a látvány varázsának. Nincs ezzel ellentétben az a tény, hogy jobbára jugoszláviai útjai során nyílik ki szeme előtt a világ, hogy ilyenkor legtermékenyebb. A hazajövetel izgalma természetyszerűen fokozza lényegkereső, időmegkötő koncentráltággá az érdeklődést. A régről ismerős dolgok új arcának meglepetéseivel tartja éber ajzottságban a szellemet, a veszendőség tudatának nyomásával teszi feszültebbé a viszonyt a dolgok és a költő között, az élet és halál végpontjai közötti tartalmak átélésére képesít, távlatot ad a jelenségeknek. Egyszóval: Dudás költői ösztöne érdekeire talál a nálunk zajló utazás alkalmában.

Lehet, hogy van ebben a hűségben dac is, tüntetés a világjárás, a szomszédolás turistafelületessége ellen, s védekezés a magánnyal szemben. Az utóbbi növekvő tendenciájáról külön is beszélnek ezek a versek, s ennek kapcsán a közvetlen környezettel tartott kapcsolatok elégtelenségéről is:

Baráti szóra, szeretetre
gyötör még olykor szomjúság,
de mire földerengne benne,
bizalmad óva fordul át.

Morbis stoicus című verséből való ez az idézet, s címével is, de más részleteivel is a »börtön és kétely« bízalomőrítő szerepéről tudósít. Más hol — igen árulkodón — arról ír, hogy a napfényben kibomló virág csodája előtt *merni kell* »boldognak látszani.« Arra vall ez, hogy Dudást a léttel való rendezett kapcsolata éppúgy elkülöníti a ziláltság, az iszonyat divatjának hódoló irányoktól, mint sérelmei, keserű tapasztalatai a híg optimizmustól. Ellenállt a zsdanovi esztétika sugalmainak, a helyezkedés alkalmainak (*Följegyzés*), de az élet értelmét, az ember lehetőségeit tagadó divatokkal sem tud azonosulni. Mindez közrejátszik abban, hogy »bátor magányra« biztatja, neveli, edzi magát. (*Öreg fák alatt, odahaza*) S hogy kiszabadulva ebből az elszigeteltségből, abba a közegbe, ahol magát fontosnak, egy nehéz körülmények között zajló munka részesének, egy közönség illetékes képviselőjének tudhatta, — elemében érzi magát. Dudás ragaszkodása szülőföldjéhez tehát nem szokványos nosztalgia, hanem az értelmes, célja felé haladó, méltó szerepben zajló élet igenlését is jelenti.

Ez a titka annak, hogy új kötete, a *Sugaras evezőkkel* a nyitott lélek érzékenységevel és a súlypontját érző, gazdagságát tudó szellem fesztelenségével járja végig élete tájait, s időz kedve szerint fánál, szerelemnél, tengernél vagy Meštrović szobrainál. S így van a formával is. A tárgyas szigor s a tömörítő szándék, s talán a zenei mámor megfőkezésének józan ösztöne is a prózaiság felé kényszeríti, de emellett tud és mer könnyedén, változatos, játékos alakzatokban, szikrázó rimekkel sodorni is.

Gazdagodás ez a kötet Dudás műveinek sorában, s frissesége ígért is, hogy nem vége, hanem része az emelkedő folyamatnak.

DÉR ZOLTÁN

MEGVALÓSULT ÍGÉRET

SÜTŐ ANDRÁS: *Anyám könnyű álmot ígér.*

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Néhány évvel ezelőtt még hiába kerestünk volna olyan romániai magyar regényt, amely a legaktuálisabb jelenről, annak jellemző sajátosságairól — az együttélő nemzetiségek életéről — vallana. Bálint Tibor *Zokogó majom* című regénye után most ismét megállapíthatjuk: megtört a jég, olyan művek születnek a romániai magyar írók tollából, amelyek már a művészi teljesség igényével vállalkoznak a *ma* ábrázolására: képesek magukat elhatárolni mind a világnézeti, mind pedig az etikai konvencióktól, és nem jellemző rájuk a kipróbált méretekhez való ragaszkodás. Az általuk alkalmazott próbáció szubjektív erővel párosuló valóságérzetből fakad, és irányító elveit is innen nyeri, az anyag megformálása pedig nagyfokú pszichogén proximitásról tanúskodik.

Mindez nagymértékben növeli a mű — társadalomtörténeti értékein túl — esztétikai értékeit is. Sütő András könyve azok közé a jelentős alkotások közé tartozik, amelyek az irodalom fejlődésének nem valamelyik mellékághoz, hanem mindenkor a fejlődés törzséhez csatlakoztak. Kapcsolatuk az eszté-

tikum gyökereivel így mindig közvetlen és zavartalan maradhatott.

A Sütő-könyv külső formai jegyeinek elmosódottsága sok vitára adott okot és főképpen alkalmat, a tökéletesen megkomponált *belső forma* viszont már nem izgatta ennyire a kritikusokat. Pedig éppen ebben — a tartalom által determinált *belső forma* megvalósulásában — kell látnunk Sütő ábrázolásmódjának különös eredményeit. A *belső formának* és a mű tartalmának szakadatlan és szerves egysége teszi lehetővé számunkra, hogy akár »képlet« formájában — nagyon leegyszerűsítve, de lényegében megragadva — felvázolhassuk az *Anyám könnyű álmot ígér* konkrétan realista ábrázolási megoldását. A »képlet«:

a mezősegi parasztasszony (az író édesanyja) arra kéri fiát, hogy írjon már egy könyvet az életükről, egy igaz könyvet, amely az anya képzeletében tulajdonképpen valami totálisan emberi igazságszolgáltatást jelent & az író megérti édesanyja kérésének mély társadalmi-emberi lényegét, rádöbben, hogy vala-